

O'QUVCHILARNING INTELLEKTUAL VA KREATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING MUHIM YO'NALISHLARI

G.Usmonova¹

¹ Navoiy viloyati Karmana tumani 6-umumta'lim maktabi psixologi

MAQOLA MA'LUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 08.10.2024

Revised: 09.10.2024

Accepted: 10.10.2024

KALIT SO'ZLAR:

intellektual qobiliyat, iqtidorli yoshlar, kreativ, uzluksiz ta'lim, islohotlar

Ushbu maqolada o'quvchilarning intellektual va kreativ qobiliyatini rivojlantirish, shaxsning mutaxassis sifatida intellektual sifatlarning kamol topishi haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, shaxsda intellektual sifatlarni rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to'laqonli anglash masalalari yoritilgan.

Kirish. Intellektual qobiliyat - bu insonning boshqa odamlarga nisbatan bir yoki bir nechta faoliyatda yuqori, noyob natijalarga erishish imkoniyatini belgilaydigan tizimli, hayot davomida rivojlanayotgan ruhiy sifatdir. Shuning uchun ham bugun zamon talablariga javob berish uchun o'quvchilarimizni yuqori intellekt egalari qilib tarbiyalashimiz muhim vazifa sanaladi. Shuning uchun ham Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev yuqori intellekt sohiblari, iqtidorli o'quvchilarni qo'llab quvvatlash maqsadida 2019-yil 3-mayda PQ-4306-sonli "Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" qarorni imzoladilar. Qarordan ko'zlangan asosiy maqsad yoshlarni amalga oshirilayotgan islohotlarning faol ishtirokchisiga aylantirish, ilm-fanni o'zlashtirishga bo'lgan rag'batini oshirish, izlanuvchanlik va yaratuvchanlik faoliyatiga keng jalb qilish, jahon miqyosida Vatanimiz dovrug'ini keng taratgan ajdodlarga munosib avlodni tarbiyalashdir.

Shaxsning mutaxassis sifatida intellektual sifatlarning kamol topishi, rivojlanishi o'z mohiyatiga ko'ra jarayon tarzda namoyon bo'ladi. Intellektual sifatlarning yetuklik inson ontogenezing muhim davrlari iqtidorning kamol topish, rivojlanish g'oyalarining qaror topishi (14-17 yosh)dan boshlanib, kasbiy faoliyatning yakunlanishi (55-60 yosh)gacha bo'lgan jarayonda kechadi. Ijodkor shaxsning shakllanishi va rivojlanishi uning ichki va tashqi olami o'zgarishining o'zaro mos

kelishi, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar hamda inson ontogenizi – tug‘ilishidan boshlab to umrining oxiriga qadar uzluksizlik, vorisiylikni taqozo etadigan faoliyat mazmuniga bog‘liq.

Intellektual sifatlarning shakllanishini shaxsning o‘zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. Ushbu jarayonning sur‘ati va qamrovi biologik va ijtimoiy omillar, shaxsning faolligi va kreativ sifatlari, shuningdek, mavjud shart-sharoit, hayotiy muhim va kasbiy shartlangan hodisalarga bog‘liq. Zamonaviy sharoitda o‘quvchilarni yuqori intellektual sifatlariga ega bo‘lishini taqozo etadi. So‘nggi yillarda yetakchi xorijiy mamlakatlarning ta‘lim tizimida o‘quvchi va talabalarda intellektual sifatlarini shakllantirish masalasiga alohida, jiddiy e‘tibor qaratilmoqda. Buni Bronson, Merriyman (2010 y.), Ken Robinson (2007 y.), Fisher, Frey (2008 y.), Begetto, Kaufman (2013 y.), Ali (2011 y.), Treffinger (2008 y.) va boshqalar tomonidan olib borilgan ko‘plab tadqiqotlar, ularning natijalarini ko‘rish mumkin.

Ta‘lim tizimini boshqarish organlari har yili ta‘lim muassasalarida yuqori samaradorlikka erishishga e‘tibor qaratadi. Ana shu maqsadda o‘quv dasturini ishlab chiqiladi, yangi o‘quv darsliklari yaratiladi. Bu esa o‘quvchilarni intellektual salohiyatini o‘shishiga yordam beradi. Olib boriladigan amaliy harakatlar o‘quvchilarda yutuqlarga erishish, olg‘a intilishga bo‘lgan ehtiyojni muayyan darajada yuzaga keltiradi, ularning o‘quv-bilish qobiliyatlarini bir qadar rivojlantirishga yordam beradi. Biroq, o‘quv yilining oxirida kelib maktab o‘quvchilarining fanlarni o‘zlashtirishlarida yuqori darajadagi ijobiy natijalar kuzatilmayapti. Ko‘plab o‘quvchilarning ta‘lim olishga nisbatan qiziqishi yo‘qolgan. Buning natijasida o‘qituvchilar ham avvalgidek zavqu-shavq bilan kasbiy faoliyatni tashkil etishni o‘ylashmayapti. Ta‘lim tizimini boshqaruvchi organlar ta‘lim olishga nisbatan xohish-istagi bo‘lmagan o‘quvchilar, bu kabi ta‘lim oluvchilarni o‘qitishni istamayotgan o‘qituvchilar faoliyatini o‘zgartirish borasida yangidan-yangi chora-tadbirlar belgilansa-da, ahvol o‘zgarishsiz qolmoqda.

Buning sababi nimada? Balki darslarning avvaldan o‘ylab, rejalashtirilib qo‘yilishi talabalar uchun qiziq bo‘lmayotgandir, balki ta‘lim mazmunining muayyan qolipga solinganligi talabalar uchun hech qanday stimul bermayotgandir, rag‘bat bildirmayotgandir. O‘quv mashg‘ulotlarining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish, o‘quvchilarda tanqidiy, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, ularni ijodiy fikrlash, yangi g‘oyalarni o‘ylab topishga majbur qilish ta‘lim olishga bo‘lgan munosabatni o‘zgartirish, ularni yutuqlarga erishishga rag‘batlantirishda

asosiy omil bo'lar. O'quv mashg'ulotlarida yetishmayotgan omil – kreativlik sanaladi .

Shaxsda intellektual sifatlarini rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchun dastlab "intellekt" tushunchasining ma'noni tushunib olish talab etiladi. Intellekt (lotincha "intellects"-bilish, tushunish, idrok qilish) - insonning aqliy qobiliyati, hayotni, atrof muhitda ongda aynan aks ettirish va o'zgartirish, fikrlash, o'qish-o'rganish, dunyoni bilish va ijtimoiy tajribani qabul qilish qobiliyati, turli masalalarni hal qilish, bir qarorga kelish, oqilona ish tutish, voqea hodisalarni oldindan ko'ra bilish layoqatidir. Gardner esa o'z tadqiqotlarida tushunchani shunday izohlaydi: "intellectual sifatlar – shaxs tomonidan amalga oshiriladigan amaliy harakat bo'lib, u o'zida muayyan yangilikni aks ettirishi va ma'lum amaliy qiymatga ega bo'lishi lozim". Emebayl (1989 y.)ning yondashuvi nuqtai nazaridan ifodalansa, kreativlik "muayyan soha bo'yicha o'zlashtirilgan puxta bilimlar bilan birga yuqori darajada noodatiy ko'nikmalarga ham ega bo'lish" demakdir. Ko'plab tadqiqotlarda intellect va kreativlik o'rtasidagi aloqadorlik xususida turlicha qarashlar mavjud. Bir guruh tadqiqotchilar ular o'rtasida hech qanday bog'liqlik yo'q ekanligini uqtirsalar, ikkinchi guruh vakillari kreativlik va intellect darajasi bir-biriga bog'liq ekanligini ta'kidlaydilar (Kim, 2005 y.).

"Kreativlik" tushunchasi o'zida madaniy xilma-xillikni aks ettiradi. G'arb kishilari uchun kreativlik, umuman olganda, yangilik (Drapeau Patti) deb qarab, kreativlik negizida noan'anaviylik, qiziquvchanlik, tasavvur, hazil-mutoyiba tuyg'usi va erkinlik mavjud bo'lishiga e'tiborni qaratadilar (Myordok, Ganim, 1993 y.; Shternberg, 1985 y.). Sharqliklar esa, aksincha, kreativlikni ezgulikning qayta tug'ilish jarayoni, deb tushunadilar (Xui, Sternberg, 2002 y.; Rudovich, Xui, 1997 y.; Rudovich, Yue, 2000 y.). Garchi g'arblik va sharqliklarning kreativlik borasidagi qarashlari turlicha bo'lsa-da, biroq, har ikki madaniyat vakillari ham mazkur sifat va unga egalikni yuqori baholaydilar (Kaufman, Lan, 2012 y.). Patti Drapeau nuqtai nazariga ko'ra kreativ fikrlash, eng avvalo, muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi. Har tomonlama fikrlash o'quvchilardan o'quv topshirig'i, masalasi va vazifalarini bajarishda ko'plab g'oyalarga tayanishni talab etadi. Bundan farqli ravishda bir tomonlama fikrlash esa birgina to'g'ri g'oyaga asoslanishni ifodalaydi. Mushohada yuritishda masala yuzasidan bir va ko'p tomonlama fikrlashdan birini inkor etib bo'lmaydi. Binobarin, bir va har tomonlama fikrlash kreativlikni shakllantirishda birdek ahamiyat kasb etadi. Ya'ni, topshiriqni bajarish, masalani yechishda o'quvchi yechimning bir necha variantini izlaydi (ko'p

tomonlama fikrlash), keyin esa eng maqbul natijani kafolatlovchi birgina to'g'ri yechimda to'xtaladi (bir tomonlama fikrlash).

Yuqorida bildirilgan fikrlarga tayangan holda "kreativlik" tushunchasini quyidagicha sharhlash mumkin:

Kreativlik (lot.,ing. "create" – yaratish, "creative" – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi.

E.P.Torrens fikricha, "kreativlik" tushunchasi negizida quyidagi yoritiladi:

- muammoni yoki ilmiy farazlarni ilgari surish;
- farazni tekshirish va o'zgartirish;
- qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash;
- muammo yechimini topishda bilim va amaliy harakatlarning o'zaro qarama-qarshiligiga nisbatan ta'sirchanlik.

Kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida ham aks etadi. Qolaversa, kreativlik zehni o'tkirlikni belgilab beradi, "O'quvchilar e'tiborini ta'lim jarayoniga faol jalb etishni ta'minlaydi". Xorijiy mamlakatlarda barcha sohalarning mutaxassisleri kabi o'qituvchilar ham o'zlarida kreativlik sifatleri mavjudligi va uning darajasini aniqlab boradi. Buning uchun ular E.P.Torrens tomonidan 1987-yilda asoslangan va shaxsning kreativ tafakkurga egaligini aniqlovchi testdan o'tadi. Mazkur test shaxs kreativligi va uning darajasini ijodiy faoliyatni tashkil etishdagi faollik, tezkor fikrlash, o'ziga xos (orginal)lik va takomillashganlik kabi mezonlar bo'yicha baholash imkoniyatini yaratadi. O'quvchi tomonidan tavsiya etilgan savollarga beriladigan.

Yuqorida ta'kidlangan fikrlar bizning ta'lim-tarbiya jarayonida ta'lim oluvchilarda intellektual va ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy va hayotiy kuzatuvlarimiz asosida shakllangan qarashlardir. Ushbu fundamental masalalar ta'lim-tarbiya jarayonida ta'lim oluvchilarning kreativ qobiliyatini shakllantirishda va ijodkor shaxsni tarbiyalashda o'ziga xos o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Olimov Sh. Sh., Sayfullaeva N. Z. Pedagogiko-ekonomicheskie aspekty integratsii obrazovaniya, nauki i proizvodstva v usloviyax regionalnykh vuzov na sovremennom etape //Sibirskiy pedagogicheskiy jurnal. – 2019. – №. 3. – S. 71-82.

2. Samieva Sh., Shodmonova M., Raxmatova G. Innovatsion ta'lim muhitida bo'lajak mutaxassislar ijodkorlik va loyihalash ko'nikmalarini shakllantirishning muhim yo'nalishlari: Samieva Shaxnoz Xikmatovna, pedagogika fanlari nomzodi, Buxoro muhandislik-texnologiya instituti dotsenti Shodmonova Mijgona Salimovna, Buxoro muhandislik-texnologiya instituti stajor-tadqiqotchisi Raxmatova Gulmira Nasillo qizi, Buxoro muhandislik-texnologiya instituti stajor-tadqiqotchisi //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2022. – №. 1. – S. 154-162.

3. Самиева Ш. Х., Маджидова М. Х. Эстетическое мировоззрение как один из компонентов образования и воспитания. – 2020.